

El *Politar* i nosaltres

- 14 de novembre del 2013 a les 20.00 h
- Sala d'actes de La Llacuna
Centre Cultural, Andorra la Vella

Joan Massa i Sarrado

Filòsof, exprofessor i exsecretari general dels Serveis del copríncep episcopal

▲ **Curículum**

Vaig néixer a Tírvia, a casa Pelafó, al Pallars Sobirà, el 17 de març de 1947. Fill únic de Joan Massa i Soliva, fuster, de casa Girvàs d'El Compte, a Gerri de la Sal; i de Maria Sarrado i Farré, mestressa de casa, de casa Pelafó de Tírvia.

1950: la meva família es trasllada a viure i treballar a Esterrí d'Àneu, a les obres hidroelèctriques de l'Alt Àneu. El 1962 els meus pares es traslladen a la Seu d'Urgell.

1978: matrimoni amb Xuni Miñambres i Rebés. Dos fills: Aran, de 33 anys, i Joan, de 30.

Estudis:

- 1) 1958-1967: batxillerat, filosofia i teologia al seminari de la Seu d'Urgell.
- 2) 1967-1971: llicenciatura a la facultat de Teologia de la Universitat de Salamanca.
- 3) 1972-1974: estudis de doctorat a la Universitat de Munic.
- 4) 1974-1976: llicenciatura en Filosofia i Lletres a la Universitat de Salamanca.
- 5) 1986-1994: llicenciatura en Dret a la Universitat de Barcelona.

Treball:

1) 1976-2013 al Principat d'Andorra fins la meva jubilació:

De 1976 a 1984: a l'Assessoria Pedagògica i als Arxius del Consell General, i professor de filosofia al col·legi Sant Ermengol.

De 1978 al 2013: als serveis del Copríncep Episcopal, com a secretari general, i alhora segueixo, fins al 1984, treballant de professor de filosofia al Sant Ermengol.

2) 2006-2010: primer síndic de greuges de l'ajuntament de La Seu d'Urgell. Càrrec i funció gratuïts.

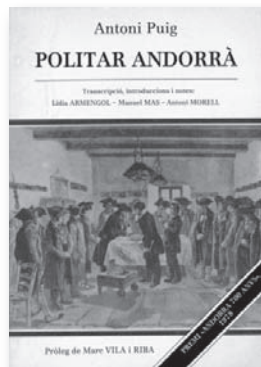
Escric articles al Diari d'Andorra.

He impartit conferències i ponències a l'entorn de la filosofia i la societat, i he col·laborat en diversos llibres.

El 2 de març del 2013 he rebut la condecoració Pro Ecclesia et Pontifice.

He rebut el premi Àgora Cultural 2012, promogut per la societat civil, el 5 de març del 2013.

He d'agrair a la Societat Andorrana de Ciències que hagi pensat d'incloure el *Politar andorrà* en el xxixè Cicle de conferències amb motiu dels 250 anys de la publicació del *Politar andorrà*. Agraït també per confiar-me aquesta xerrada. Presento la meua intervenció en quatre grans pinzellades, com un pintor impressionista: el text, l'autor, la raó i nosaltres.

1. EL TEXT. L'edició que tots coneixem –l'única que en coneixem– del *Politar andorrà*, escrit per Antoni Puig l'any 1763, és el text transcrit per primera vegada pels bons amics Lúdia Armengol, Manuel Mas i Antoni Morell. Aquesta transcripció, amb les seves introduccions i notes, amb un pròleg d'un altre gran amic, Marc Vila Riba, guanyà el premi Andorra 700 anys en la Nit literària andorrana que va organitzar el Cercle de les Arts i les Lletres el mes de novembre de 1978, en el 7è centenari de la signatura dels Pareatges. Posteriorment, la Conselleria d'Educació i Cultura l'edità, l'any 1983.

Ja he manifestat altres vegades que fou la generació *romàntica* andorrana dels anys 70 la que va fer possible posar el *Politar andorrà* a l'abast de tothom, com també ho va fer amb el *Manual Digest* d'Antoni Fiter i Rossell. Recuperar la memòria d'Andorra com a gran objectiu. Caldrà també estudiar la dècada dels anys 1970 com a eclosió d'un moviment per aquell etern saber qui som i on anem. Vàrem arribar a Antoni Fiter i Rossell i a Antoni Puig per les mateixes raons que ells van escriure el *Manual Digest* i el *Politar andorrà*. Raons que es poden resumir en aquest pensament del filòsof Richard Rorty: "Qui controla el passat acaba imposant la seva veritat." Els dos grans patricis andorrans del segle XVIII van construir un relat per situar Andorra en el món. Un camí llarg, però que ens ha donat el seu fruit màxim i actual en la nostra Constitució de 1993, el relat que definitivament ens ha posat en el món.

Lúdia Armengol, Manuel Mas i Toni Morell transcriuen la còpia del *Politar* que ells mateixos citen com a "Politar A", còpia propietat del Col·legi d'Advocats de Barcelona. El seu títol complet és: *Politar Andorrà. –Que conté ab fácil método la Antiquitat, Govern, Religió, Usos, Preheminencias, Prerogativas, y Privilegis de les Valls neutres de Andorra.– Escrit per lo Rnt. An. Pg. Preb. de les Caldes per lo millor govern de sos Patricis.– Tret de les sublimes Obres del Mlt. Iltre. Dr. Anton Fiter y Rossell Veguer de ditas Valls.*

Els mateixos autors fan esment d'un altre exemplar que es troba als arxius de Casa de la Vall i que titulen "Politar B" i –diuen- "ens sembla ésser una còpia posterior". Fan referència també a un exemplar adquirit pel Consell General l'any 1975 amb el nom de "Politar C" i a un quart exemplar, "Politar D", propietat dels arxius de la Delegació Permanent del Copríncep Francès a Perpinyà. Aquí ja hi ha, com tothom pot endevinar, una gran feina a fer: estudiar aquests quatre exemplars, analitzar-los i comparar-los. En pot sortir encara algun altre. Em consta que el Consell General, celebrant també aquest 250è aniversari, ha encarregat al Dr. Ignasi J. Baiges Jardí, de la Universitat de Barcelona, la transcripció i estudi del que –si ho tinc ben entès– seria el text aquí esmentat com a "Politar C", que Armengol-Mas-Morell descriuen dient que "no es tracta d'una còpia literal del *Manual Digest* sinó que Antoni Puig elabora una síntesi, adjuntant

tot allò que ell creu convenient per a educació i informació dels seus lectors”. No tinc cap dubte que la transcripció i estudi del Dr. Baiges ens donarà nova llum sobre el *Politar*, aquest clàssic del nostre segle XVIII.

2. L'autor del “Politar” del 1763. Com es diu sota el títol, “Escrit pel Reverent Antoni Puig, Prevere de les Caldes”. Com Antoni Fiter i Rossell, és també fins ara un gran desconegut. Coneixem poca cosa de la vida del sacerdot Antoni Puig Duran. Nascut a Escaldes a la primavera de 1721, originari d'una família andorrana de paraires i bons teixidors de llana, en disposar de molí per batanar els teixits en aigua natural calenta. Pels llibres de visites pastorals de diferents bisbes sabem que tenia el benefici perpetu a l'altar de Sant Jaume i Santa Anna d'un patronat laïcal fundat per la seva família, amb l'obligació d'ensenyar a llegir, escriure i explicar la doctrina cristiana als joves d'Escaldes. Segons les actes d'aquestes visites va complir sempre amb aquest deure i responsabilitat. L'any 1780 resideix ja al Pallars i, des d'Alins, pels volts de Nadal de 1788, respon per escrit el famós qüestionari que Francisco de Zamora, oïdor de la Reial Audiència de Barcelona –una mena d'espia– envià per tot Catalunya amb la finalitat de recollir dades essencials per a l'administració pública espanyola, especialment una actualització de l'impost del cadastre. Antoni Puig va morir a Escaldes l'estiu del 1805, set mesos abans d'aquella definitiva decisió imperial de Napoleó: el decret de retorn. A la història d'Andorra hi ha passat com autor del *Politar andorrà*, quan tenia 42 anys, una edat àuria al Principat. Fiter i Rossell va escriure el *Manual Digest* també als 42 anys.

3. La raó del “Politar”. El seu títol ja ens en dóna una pista: “...per lo millor govern de sos Patricis. Tret de les sublimes Obres del Dr. Anton Fiter y Rossell...” Aquest *tret* de les obres d'Antoni Fiter i Rossell, veguer de les Valls, situa el *Politar andorrà* de 1763 dins el mateix *Manual Digest* de 1748. Posem, per tant, les dues obres, *Manual Digest* i *Politar andorrà*, en el segle XVIII i, concretament, en la Guerra de Successió d'Espanya (1702-1715) i en les seves conseqüències. Molt breument per situar-nos:

- Andorra és víctima de reclamacions tributàries tant per part de Moragues (governador austriacista de la Seu) com de Gandolfo (governador filipista de Puigcerdà). Andorra té els emprius hipotecats.
- En trenta anys desapareixen totes les institucions pròpies de Catalunya amb el decret de Nova Planta del mariscal duc de Berwick.
- Per primera vegada Andorra tenia borbons al nord i al sud. Era possible la monarquia universal, la *torre de Babel* barrejant llengües i nacions. Els andorrans s'escapen de participar en el donatiu a Felip V demanat per les Corts Generals.
- El bisbe d'Urgell, Julián Cano (1695-1714), filipista, s'havia refugiat a Madrid el 1705, però el capítol de la catedral era austriacista. Andorra pagava també una doble qüestia: al bisbe i alhora al capítol, amb acusacions entrecruades d'infidelitat. Òbviament també pagava la qüestia, l'any que tocava, a Lluís XIV.
- La confirmació a mitjan setembre de 1714 de Simeón de Guinda y Apeztegui com a nou bisbe d'Urgell (1714-1737), que Felip V havia presentat feia un any a proposta del famós jesuïta Pere

Robinet. Simeón de Guinda, home de *buenas prendas*, amb prosàpia, formació col·legial i vida regular, era de fidelitat política a la causa borbònica. El seu lideratge clar i valent serà essencial per mantenir la neutralitat d'Andorra, les seves llibertats i els seus privilegis.

- Fonamental també és la resolució judicial del plet amb la Intendència General de Catalunya, els anys 1729-1731, per les justificacions i al·legacions jurídiques que Andorra presentà en defensa de les seves llibertats, així com el pacte polític del bisbe Guinda de reprimir el contraban de tabac.

En aquest context Antoni Fiter i Rossell, veguer episcopal, escriu el *Manual Digest* el 1748. Ja en el títol ens dóna la clau de la seva obra: *Manual Digest de les Valls neutras de Andorra. En lo qual se tracta de sa Antiquitat, Govern y Religió, de sos Privilegis, Usos, Preheminiencias y Prerrogativas. Escrit a petició del Comú General de ellas per lo Dr. en drets Anton Fiter y Rossell, del Poble de Ordino per lo millor govern y regiment de sos Patricios...*

“De les Valls neutras de Andorra.” *Neutras* és la paraula essencial i definitiva. Davant l'Espanya de Felip v –i també de la França borbònica–, Fiter i Rossell construeix tot un relat, *la neutralitat* –avui en diríem la sobirania– per situar Andorra en el món, sabent que cal conèixer i valorar el passat per afermar el present. Afirmació clara, per tant, de les Valls d'Andorra com una realitat política, social i cultural diferent dels regnes de França i d'Espanya.

Dono per fet que teniu un coneixement bàsic del *Manual Digest*, dividit en sis llibres, que esmento només en els títols:

- Llibre I. “De la Naturalesa, Situació, Domini, Govern, y Religio de las Valls de Andorra”.

- Llibre II. “Dels Ministres, y Oficiais de Justicia, y demes a ella Concernent en las Valls de Andorra”.

- Llibre III. “Del Consell General de las Valls de Andorra sa introducció, Prerogativas, facultats, y Constitució”.

- Llibre IV. “Ceremonial de las funciones regulars en que intervé lo Comu de las Valls”.

- Llibre V. “Sèrie o Catalogo dels Bisbes de Urgell, y Comptes de Foix”.

- Llibre 6. “Cap Unich. Maximas Christianas, de Verdadera Politica, y Solida prudència, las mes utiles per la conservació del estat de las Valls de Andorra”.

Poso ja ara la pregunta del milió: per què Antoni Puig, l'any 1763, és a dir, quinze anys després d'aparèixer el *Manual Digest*, decidí posar per escrit el *Politar andorrà*? Text que, en les seves paraules, “conté af fácil método la Antiquitat, Govern, Religió, Usos, Preheminiencias, Prerrogativas y Privilegis de las Valls neutres de Andorra”. És el mateix títol que el del *Manual Digest*, canviant solament l'ordre del mot “Privilegis”. I, com el mateix Puig explica, ho fa “per lo millor govern de sos Patricis, tret de les sublimes Obres del Mlt. Iltre. Dr. Anton Fiter y Rossell, Veguer de ditas Valls”. Està ja tot dit: la finalitat i la font.

El *Politar* transcrit per Armengol-Mas-Morell, “un agregat de notícies”, com escriu el mateix Puig, està també dividit en sis llibres:

- Llibre 1. “Història geogràfica de les Valls de Andorra”.

- Llibre 2. “De la Justicia civil y criminal de les Valls de Andorra; dels ministres y oficiais de Justicia y demes a ella concernents”.

- Llibre 3. “Del concernent al Concell General de les Valls de Andorra”.

- Llibre 4. “Ceremonial de totes les funcions regulars en que intervé lo Comu de les Valls, o Concell General, y demes poden esdevenir en les Valls de Andorra”.
- Llibre 5. “Dels Bisbes de Urgell y Comptes de Foix”.
- Llibre 6 i últim. “Serie de màximes de la millor política christiana perla millor conservació de estes Valls”.

Com podeu veure són els mateixos sis grans llibres del *Manual Digest*. Dit ara de passada, algú haurà de fer, algun dia, una edició comparativa i crítica d'aquests dos clàssics, potser després de fer-se, òbviament, una edició crítica de les diferents còpies tant del *Manual Digest* com del *Politar*, còpies conegudes totes elles o per conèixer encara al dia d'avui.

Per què, però, Antoni Puig escriu el *Politar*? Fiter i Rossell, al final del títol i abans de posar l'any, anima i encoratja l'envejós, amb un dilema escrit en llatí, que l'envejós calli o, molt millor, si en sap, que escrigui un llibre. Diu així: “*Invidus aut taceat, nostri detractor honoris, aut aliud melius, si sapit, edat opus*”. Fou el cas d'Antoni Puig? Certament, no. El *Politar andorrà* no és un desafiament. D'aquesta còpia que tenim a les mans es pot dir amb tota propietat que és un resum. Totes les còpies el *Politar* són un resum del *Manual Digest*? Al dia d'avui no ho podem afirmar.

El 1763 ja no era conegut el *Manual Digest*? Se n'havien perdut les poques còpies que el mateix Fiter i Rossell havia aconsellat que se'n fessin?

No tinc resposta per ara. Què va passar a Andorra –o als països veïns– entre 1748 i 1763 que ens pugui donar elements nous per fer necessària una nova edició del *Manual Digest*, ara sota el nom de *Politar* a càrrec d'Antoni Puig? Es trobava el Consell General –“sos Patricios”– davant noves preguntes no contestades pel *Manual Digest*? La desaparició del Llibre d'Actes del Consell General d'aquests anys del segle XVIII ens impossibilita de conèixer-ne la vida política en totes les seves dimensions.

Aquesta última pregunta –noves qüestions no solucionades en el *Manual Digest*– me la suggereixen dos fets diferents:

En primer lloc, les quatre preguntes directes que Antoni Puig es fa en el capítol quart del primer llibre del *Politar*. No són desconegudes del tot per Fiter i Rossell, però no són tan explícites. Puig concreta: “...donarem eixida a moltes graves dificultats, que a moltes Persones se objecten”. I, tot seguit, passa a explicitar aquestes dificultats:

“De les quals la primera es: com se compon que Andorra sie verdadera Catalunya y may agen estades subjectes als Reys de Aragó y de Espanya? La segona: com es que elegint lo Rey de Espanya al Bisbe de Urgell, essent dit Bisbe Senyor de les Valls, no ho sie també lo Rey? Y lo fassie Príncep de aon ell no ho es? Perque ningú done lo que no te.

Com se pot dir també, entre lo Principat de Catalunya en sos Pirineus, aygua versant a dit Principat, y lo Rey de Fransa sie Senyor de elles? Pues segons lo tractat de Pacificació, vulgarment dit dels Pirineus, totes las terres que se troben enves mitg dia, dels Pirineus, y aygua versant al Mar de Catalunya y Espanya, foren declarades súbdites al Rey de Espanya; y al contrari, totes las terres aygua versant al Mar de França, foren cedides súbdites al Rey de Fransa.

Finalmen (omitinne de altres) com es componible que los Senyors Bisbes de Urgell sien Prínceps Soberans de ditas Valls, essent també Senyors de ellas los Reys de Fransa, com a

Comptes de Foyx? Y en consecuencia del gran domini, que en ellas tenen los Senyors Bisbes, y los Reys de Fransa, com poden conciliar-se les grans facultats, y prerogativas que en elles conserven sos Prohomens, y Consell General? Estas y altres dificultats graves que se poden objectar, se concilaran, y desvaneyxeran ab lo favor de Deu, llegint atentamen los successos, y Historias que porte aquest Capítol, y lo demes fins a la fi del primer llibre; y en lo que se dirà en lo llibre 3 parlant del Consell General de les Valls.”

En el fons són els grans interrogants que es planteja el *Manual Digest*, però, el *Polítar* en fa una referència explícita i directa –en les últimes preguntes– al Consell General i a la conciliació de les facultats del Consell General amb les dels bisbes d’Urgell i dels reis de França, tema d’altra banda etern, com avui sabem, que no trobarà solució fins a la Constitució de 1993. Es plantejava ja, per tant, una qüestió de competències entre senyors, veguers i justícia amb el Consell General?

En segon lloc, el dia 2 de març de 1762, un any abans del *Polítar*, el bisbe Francisco Catalán de Ocón (1757-1762) dóna resposta per escrit, des d’Alp, a cinc preguntes sobre diverses qüestions relatives al govern d’Andorra que el Consell General, per mitjà del seu síndic, Guillem d’Areny i Teixidor, havia sotmès a la seva consideració i autoritat. El P. Cebrià Baraut publicà aquest decret del bisbe Catalán de Ocón l’any 1979 als *Quaderns d’Estudis Andorrans*. Els cinc dubtes eren els següents:

- 1) Si els raonadors nomenats pel Consell General per intervenir en causes judicials ho feien com a advocats o fiscals o com a cojutges.
- 2) Si els veguers residents podien pescar o fer pescar per a ells en temps de veda acordada pel Consell General.
- 3) Si la casa hostal que el Consell General té a les Valls és tan privativa que no hi poden entrar els veguers, llevat de delictes.
- 4) Si la Justícia pot obligar els habitants d’Andorra a guardar els presoners a casa seva, amb pagament o sense.
- 5) Si cal demanar permís d’armes al Consell o solament als veguers en cas de salves per a les festes dels fadrins.

Aquest era el fons de la qüestió, “ingènua y singular”, que sorprèn pel to i el llenguatge emprat pel bisbe en tot el decret de resposta. S’hi endevina una crisi, una greu crisi, en les seves relacions amb el Consell General. En cito breument alguns paràgrafs:

- “[...] dudas que destemplan la buena armonía con los ministros de Justicia [...] y que podrían inducir funestas consecuencias en lo sucesivo...sin rompimiento de la paz ni detrimento de la justicia[...].”

- “[...] hemos dedicado sin más dilación nuestras atenciones a la gravedad de este negocio [...] estas dudas nacen de la confusa práctica [...] y de la equivocada inteligencia de los fundamentos en que se sostienen [...]”

- “[...] dudas que desentonan la armonía del Consejo y de los Vegueres [...] ninguno pise sus límites ni adelante sus passos y todos se mantengan en la justa moderación y recíproca correspondencia [...]”

Després de resoldre els dubtes, que ara no hi entrarem, acaba dient: “Hagan reflexión los Andorranos que la libre expedición de sus miembros no puede estar en excluirse unos a otros.

Está en coadyuarse y mutuarse sus oficios, sin desprenderse de su lugar cada uno ni ingerirse en el ageno [...] Su estatura célebre peligra si la compaginación de sus miembros se desquadera [...] Si todos quieren ser cabezas, se transformará la Andorra en monstruosa hydra [...] Si se dismiembra de la cabeza que influye, radica y conserva en todo su cuerpo la unidad congruente de su ser, su voluntario acefalismo será su necesaria perdición”.

Sens dubte no podia ignorar el prevere Antoni Puig, l'any 1763, aquest decret del bisbe Catalán de Ocón, expedit just un any abans. En aquest sentit el *Polítar andorrà* seria una nova confirmació, per escrit una altra vegada, de l'organigrama institucional dibuixat pel *Manual Digest*. Ara també “per lo millor govern de sos Patricis”.

Ara bé, no és tan senzill i cal encara molt estudi. Un exemple en aquesta relació senyors / Consell General el podem veure en la resposta totalment divergent i contrària que donen el *Manual Digest* i el *Polítar*:

En el Llibre 3 (“Del Consell General”) el *Manual Digest* afirma: “Si los Prínceps poden o no ab contrari privilegi revocar un Estatut, Ordinacio o arrest fet per lo Concell General, tant per via de apellacio, com per via de queixa, de que lo Estatut, Ordinacio o arrest es injust, com per via de providència? Diria que no, per ser cert que als Prínceps nols queda llibre semblant revocació per sas regalies”. En canvi, en el mateix llibre tercer del *Polítar* llegim: “Utrum pugan los Prínceps ab contrari privilegi revocar un estatut y ordinació feta per lo Concell, tan per via de apel·lació, com per via de queixa de que la ordinació y estatut es injusta, com per via de providència? Me pareix que sí; perquè es cert que als Prínceps los quede llibre semblant revocació per ses regalies”.

No és coherent aquesta divergència. Gens. S'ha manipulat el text? Quin? En quina còpia? Quan i amb quina finalitat? Dir sí o dir no en aquesta qüestió no és un tema menor. Afecta la relació fonamental de les institucions bàsiques, senyors i Consell General. Com he dit, cal encara molt estudi dels textos.

4. I NOSALTRES. Com ja he dit i he escrit en altres ocasions es tracta de mirar:

- el *Manual Digest* i el *Polítar*, la memòria històrica com a construcció ideològica: la mitificació del passat *únic* per, així, ser o no ser. El passat *ideal* i l'origen del nacionalisme;

- el primer viatge andorrà sobre el temps. Fiter i Puig sabien –com nosaltres avui– que no és possible cap indagació sobre el passat sense previsió de futur. Tots dos escriuen per als andorrans, per a l'interior. Els problemes són també dins del país, més enllà dels problemes que vénen de fora. D'aquí la creació d'aquest imaginari operatiu: retrolectura puix és la primera mirada reflexa sobre la identitat d'Andorra i la seva capacitat de projectar-se en el temps: no hi ha passat sense futur;

- retroescriure el passat –el *Manual Digest* i el *Polítar* ens el retrodiuen– per, en la fletxa del temps, projectar, preservar i perpetuar el futur de les Valls des del seu passat. Fiter i Puig miren endavant, el *Manual Digest* i el *Polítar* fan solament de retrovisor. *Llegeixen* tota la història d'Andorra i, per tant, l'escriuen per primera vegada: donen un sentit, creen un relat i se'n van fins als orígens;

- apliquen al passat els mots de la seva preocupació existencial, de la preocupació existencial de la seva generació. Van endavant mirant enrere. Donen respostes al present fent parlar el

passat i saben que com més lluny miren cap al passat, més lluny podran mirar cap al futur; - aquest relat ha arribat fins a nosaltres, fins als nostres dies. Ha fet possible la Constitució de 1993, perquè ens va fer possible com a poble. Només s'avança amb intel·ligència si s'incorpora la intel·ligència anterior;

-per això, tant el *Manual Digest* com el *Politar* són obres clàssiques del pensament polític andorrà, són el nucli del capital cultural andorrà. Són clàssiques en el sentit avui admès i definit per molts autors: 1) ja que no acaben mai de dir tot allò que volen dir; 2) ja que contenen una inesgotable capacitat de suggeriments i de lectures. Sempre hi ha alguna idea nova, i 3) ja que són textos resistents i insubmergibles, que provoquen reflexions valuoses per als lectors d'avui.

No puc avui i aquí analitzar la qüestió si el *Manual Digest* i el *Politar* són obres de pensament barroco o de pensament il·lustrat. Amb l'Antoni Morell fa temps que discutim, defensant ell la influència il·lustrada dels dos textos en contra del meu parer, que són obres barroques. El mateix any 1748 publicà Montesquieu *L'Esprit de les lleis* i entre 1748 i 1763 ja s'havien publicat a París set volums de *L'Enciclopèdia*. En un mot, Andorra encara no coneix la separació de poders. Fiter i Rossell coincideix amb Montesquieu, però, en un gran principi: la geografia és la mare de la història.

I acabo amb aquesta reflexió final. Cadascú de nosaltres ha comprovat molt sovint que per viure i conviure hem de negociar amb la memòria i amb l'oblit. També els pobles. Andorra no n'és cap excepció. La construcció –*la lectura*– d'un passat ajuda en moments de crisi. El 1748, el 1763, el 1793, el 1866, el 1981, el 1993, ara i sempre. Necessitem saber que venim d'algun lloc, que pertanyem a un territori, a una comunitat, a un poble. Necessitem, per tant, recuperar constantment la memòria, saber com hem arribat a ser el que som.

Antoni Fiter i Rossell i Antoni Puig creuen que els andorrans poden –i han– de comprendre's a si mateixos, situant-se en la perspectiva des de la qual els nostres avantpassats veien el seu propi món, el seu propi país i les relacions amb els veïns; quines varen ser les seves metes, les seves necessitats i els seus ideals. Per això podem dir que el *Manual Digest* i el *Politar* són el relat de la successiva experiència dels andorrans, en quin espai, en quin temps, amb quins protagonistes i de quina manera determinada varen néixer els costums, els drets, les llibertats, el comerç, el protocol...

Andorra és el que ha anat sent a través de la seva història. La identitat és un procés, sense ignorar que coneixem i analitzem sempre des d'una perspectiva. Fiter i Puig iniciaren la *lectura* de la història del nostre país a la meitat del segle XVIII. Nosaltres, ja al segle XXI, els podem llegir directament, però alhora *llegim* tots els lectors que han tingut fins avui. Projectem sempre les anàlisis constants del passat per conèixer millor el present. També aquí podem afirmar que el *Manual Digest* i el *Politar* no els escrigueren Antoni Fiter i Antoni Puig, sinó la posteritat. Hi ha uns punts de fuga: el *Manual Digest* és anterior i posterior a Antoni Fiter i Rossell i el *Politar* és anterior i posterior a Antoni Puig. S'han fos amb la història d'Andorra, puix a nosaltres ja no ens semblen obres de dues persones, sinó moguda i tragí de generacions. Antoni Fiter i Antoni Puig escriuen a través de 1.000 mans anònimes, des del passat i des de l'avenir. Jo hi era, i vosaltres també.